

ПРАВОВІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОБЛЕМИ ФУТБОЛЬНОГО ХУЛІГАНСТВА

Шевченко О.С.

Студент факультету соціології та права

Національного технічного університету України "Київський політехнічний інститут"

В статье рассмотрены особенности развития футбольного хулиганства как социо-культурного явления, а также исследованы вопросы повышения уровня правовой культуры футбольных болельщиков в Украине.

The article discusses the features of soccer hooliganism as socio-cultural phenomenon and the increase in the level of legal culture of football fans in Ukraine.

В статті розглянуто особливості розвитку футбольного хуліганізму як соціо-культурного явища та досліджено питання підвищення рівня правової культури футбольних вболівальників в Україні.

Ключові слова: футбольний хуліган, правова відповідальність, охорона громадського порядку, правова культура вболівальника.

Футбол давно став невід'ємною частиною культурного життя людства, його надбанням і найпопулярнішою грою на Землі, спортом №1, спортом без кордонів і водночас з яскравими національними рисами. А у зв'язку з проведенням Чемпіонату Європи з футболу в Україні, все більше людей звертає увагу на футбол, принаймні, в нашій державі точно немає таких, які б не чули про це дійство. Але в той же час поряд з позитивними емоціями щодо Євро впливають також проблеми, і проблеми доволі серйозні. Зокрема, проблема футбольного хуліганства. Протягом останніх десятиліть спостерігається тенденція збільшення елементів агресії, насильства та безкультур'я на футбольних полях, трибунах та за їх межами. Це проявляється перш за все у поведінці футбольних фанатів, які все частіше під час футбольних матчів та після них вдаються до жорстоких бійок, що приводять до тяжких тілесних травм, супроводжуються руйнацією обладнання стадіонів, вітрин магазинів, автомобілів та інших цінностей. Ненормативна лексика стає звичною формою спілкування серед глядачів, футболістів, тренерів, керівників та функціонерів.

Для України чемпіонат Європи 2012 з футболу – це чудова можливість зарекомендувати себе на світовій арені в якості надійного партнера, який бере на себе високі міжнародні зобов'язання і вміє їх виконувати, що в значній мірі дозволить підвищити притік іноземних інвестицій та створити імідж країни зі сприятливим економічним кліматом. Водночас здійснення цих перспективних зрушень в значній мірі залежить від самої держави, а саме – від того, наскільки гідно Україна проведе запланований чемпіонат Європи 2012 з футболу.

Одним із важливих аспектів, який повинен бути обов'язково втілений під час чемпіонату, є забезпечення з боку держави на всіх етапах підготовки та проведення футбольних матчів високого рівня громадського порядку та безпеки. У той же час, чинне законодавство України не здатне на належному рівні та у повній мірі забезпечити такий громадський порядок та безпеку при підготовці та проведенні футбольних матчів, організації футбольного свята, що свідчить про нагальність розробки та внесення відповідних законодавчих змін до низки профільних нормативно-правових актів.

Однією з найважливіших проблем наступного чемпіонату Європи з футболу є безпека в повному розумінні цього слова: безпека вболівальників та футболістів, інвесторів та інфраструктури, туристів та простих громадян. Одним із головних питань безпеки є захист під час турніру від футбольних хуліганів. Можливо, не безпосередній захист учасників та гостей турніру від дій фанатів, а попередження їхніх дій, для того, щоб надалі вони не переросли у якийсь масовий рух.

Отже, питання забезпечення охорони прав і свобод громадян під час проведення футбольних матчів є досить актуальним і важливим особливо нині, коли в Україні відбувається становлення демократичних засад управління охороною громадського порядку та громадської безпеки.

Питання охорони громадського порядку та громадської безпеки під час проведення масових заходів розглядалося в багатьох наукових працях. Останнім часом прийнята певна кількість нормативних актів, які регулюють питання участі громадян у проведенні масових заходів та їх матеріальне забезпечення. У Верховній Раді України зареєстровано проект закону «Про проведення мирних заходів». Разом з тим чіткого регламентування діяльності громадян, які проводять масові заходи та правоохоронних органів, які забезпечують охорону громадського порядку та громадської безпеки під час їх проведення, в Україні на сьогодні немає. Згаданий закон, до сьогодні не прийнято, хоча його проект подано на розгляд ВР народним депутатом Вадимом Колісниченком. Даний проект потребує доопрацювань, адже його положення є однобокими і зовсім не враховують права вболівальників.

Слід зазначити, що більшість питань організації участі громадян у проведенні незаборонених масових заходів регулюється підзаконними нормативними актами: наказами МВС України, рішеннями місцевих органів влади та т. ін..

Проблему футбольного хуліганства як соціально-культурний феномен досліджують ще з середини ХХ ст. такі вчені, як Д. Гарінгтон, П. Марш, Л. Ланг, М. Бассілі, Р. Фолке, Р. Райтнер, Н. Пілз, Я. Тейлор, Б. Рассел, Д. Брімсон та ін. З правової точки зору дану проблему розглядали П.О.Артёмов, С.П. Шелухін, В.В.Сенчук, Д. Хейтмеер, В.М. Фатхутдінов, Д. Вільямс, Н. Армстронг, Г. Холл.

Спортивні заходи, які відвідують численні вболівальники тих чи інших видів спорту стали невід'ємною частиною сучасного суспільного життя. В першу чергу це стосується футболу. Його популярність поступово зростала, починаючи з 80-х рр. позаминулого сторіччя, коли гра набула сучасного, регульованого правилами вигляду. Наприкінці 60-х – початку 70-х рр. минулого сторіччя трибуни футбольних стадіонів Європи та світу зіткнулися з новим соціальним феноменом – футбольними фанатами. Наступним кроком у своєрідній еволюції стала поява так званих футбольних хуліганів, які оточили футбольний фанатизм ореолом агресії та насильства. У першу чергу це стосувалось англійських футбольних вболівальників, але сьогодні можна впевнено казати, що синдром футбольного хуліганства поширений у багатьох країнах та практично на всіх континентах[3]. Події, які супроводжували футбольні матчі останніх чемпіонатів Європи в Португалії та чемпіонату світу в Німеччині, наочно доводять, що прояви навколофутбольного насильства та агресії набувають поширення, а це **актуалізує** нагальну необхідність їх вивчення з метою запобігання та мінімізації негативних наслідків. Зазначимо, що Україна, як і деякі інші посткомуністичні країни, не стоїть осторонь загальноєвропейського розвитку навколофутбольних субкультур, у тому числі субкультури футбольних хуліганів, що було наочно підтверджено під час телевізійних трансляцій футбольних матчів збірної України.

Головною **метою** даної статті є визначення особливостей забезпечення порядку під час проведення футбольних матчів та боротьба з футбольним хуліганством. Підкреслимо, що більшість ранніх досліджень у цій галузі вбачали в хуліганстві не нове явище, а лише продовження зразків поведінки молоді, запозичених в таких субкультурних груп, як теди, моди, рокери та скінхеди. Для інших же підходів футбольне хуліганство було в значній мірі фікція – сенсація, створена засобами масової інформації, а не реальна поведінка футбольних вболівальників, яка б вимагала пояснення.

До числа найбільш типових проявів протиправної поведінки відносяться жорстокі побиття вболівальників команд-суперниць, хуліганські дії на стадіонах, а також групові акти вандалізму. Звичайно, поведінка спортивних фанатів, на відміну від членів кримінальних угруповань, має істотно іншу психологічну основу. Спочатку вона пов'язана з потребою каналізувати емоції, породжені захоплюючим спортивним видовищем. Але потім переростає в неконтрольовану агресію. Тут спрацьовують психологічні механізми, які зумовлені сутністю і змістом такого поняття, як натовп. Відомо, що агресивність людини, яка навіть випадково опинилася в юрбі, зростає в багато разів. Ще Фрейд зазначав, що коли людина потрапляє в натовп, то вона по сходах цивілізації опускається відразу на кілька сходинок вниз і поступово наближається до варвара [2].

Сьогодні «фанатський рух» став невід'ємною частиною футбольного життя. До цього явища можна ставитися по-різному: любити чи ненавидіти, підтримувати чи зневажати, але зовсім не помічати фанатів з кожним роком стає все важче. У всьому світі відбуваються інциденти, пов'язані з футбольними матчами, що зачіпають глядачів, футбольні клуби та команди, окремих гравців, суддів і тренерів. Наслідком цього є масові заворушення, групові порушення громадського порядку, акти вандалізму та інші діяння, що здійснюються футбольними вболівальниками до, під час і після проведення футбольних матчів. Аналіз даної проблеми показує, що частина вболівальників спеціально приходить на стадіони, щоб учинити заворушення, чинити психологічний тиск на хід матчу, спровокувати зіткнення протидіючих сторін вболівальників або направити їх агресію на співробітників, які забезпечують правопорядок [3].

Такі дії часто приймають форму конкретних злочинів, спрямованих проти громадського порядку, що заподіюють шкоду або створюють загрозу заподіяння шкоди суспільним відносинам у сфері безпечного існування особистості, власності. Порушення громадського порядку футбольними вболівальниками відрізняються особливою зухвалістю, супроводжуються нанесенням тілесних ушкоджень громадянам і співробітникам сил правопорядку, заподіянням матеріальної шкоди обладнанню стадіонів і розташованих біля нього підприємств, торгових точок, транспортних засобів і т.д.

Український фанатський рух розвивається за світовими стандартами, поряд з позитивними явищами (атрибутика, шумова підтримка улюбленої команди, плакати, акції на підтримку команди та інші складові) існують і негативні - масові заворушення, акти вандалізму, погроми і побоїща між вболівальниками різних клубів і т.д.

Фахівці відзначають, що навіть з урахуванням відносної неповноти статистичних даних за минулі сто років в результаті різних подій, пов'язаних з проведенням футбольних матчів загинуло близько 6 тисяч і отримало поранення понад 7 тисяч осіб. При цьому значна частина інцидентів припадає на кінець ХХ століття [2]. В останні роки в Україні спостерігається збільшення масштабів цього явища, посилення інтенсивності протиправних дій футбольних уболівальників, їхньої консолідації в неформальні об'єднання кримінальної спрямованості, створення особливого різновиду кримінальної субкультури, що грає роль однієї з криміногенних детермінант [5].

Деякі автори у злочинах, скоєних футбольними уболівальниками, бачать особливий різновид масових заворушень, пов'язаних з численними руйнуваннями, пораненнями і загибеллю людей. Безчинства спортивних уболівальників на стадіонах та поза їх межами до і після футбольних матчів - це реальність не тільки дальнього зарубіжжя. Україна не перша і не єдина держава, в якій постала дана проблема. Галасливий натопт футбольних фанатів, розбиті вікна автобусів і перекинуті автомобілі, погроми поїздів, акти насильства, знищення і пошкодження чужого майна, вандалізм стають прогнозованими і звичними «супутниками» спортивних заходів. Даний аспект проблеми свідчить про існування досить важливого завдання - мінімізації (а в ідеалі - подолання) негативних явищ, пов'язаних з проведенням спортивних заходів, найнебезпечнішим серед яких є активний, діяльний фанатизм, що приймає форму тяжких злочинів проти особи і суспільства.

Як показує досвід Англії, агресія фанатів залежить від поведінки міліції, чим цивілізованіше ставлення до фанатів з боку поліції, тим менше конфліктів трапляється безпосередньо на трибунах. Зараз на англійських стадіонах порядок здійснює мінімум поліцейських (не знаходяться в безпосередній близькості від уболівальників). Такі функції, як спостереження за порядком, недопущення тисняви і т.д. здійснюють так звані стюарди, які часто набираються з уболівальників. Як показує практика, заворушення на матчах Прем'єр-ліги в Англії стали великою рідкістю. Даний досвід намагаються впроваджувати і в Україні.

Процес попередження злочинів, скоєних футбольними уболівальниками, ускладнюється відсутністю нормативно-правової бази регулювання даної проблеми, недостатньою розробленістю та ефективністю методів боротьби з хуліганами, низьким рівнем організаційно-технічного забезпечення спортивних комплексів, слабкою підготовленістю співробітників, які забезпечують порядок під час матчів. Демократизація державного і суспільного життя в умовах відсутності стримуючих механізмів криміналізації суспільства тягне за собою можливість насильницьких способів вирішення конфліктів, правовий нігілізм, нехтування правилами і нормами поведінки. На цьому тлі посилюються позиції злочинності, зростає ступінь її організованості, збільшується число неформальних груп неповнолітніх та молоді, у тому числі об'єднань футбольних фанатів, які культивують агресію і насильство. Все це ставить перед наукою і практикою завдання поглибленого вивчення даної проблеми та розробку ефективних заходів боротьби з ними.

Притягнути фаната до юридичної відповідальності в Україні майже неможливо. За незаконні дії фанатів на стадіонах розплачуються футбольні клуби, тобто можна спокійно прийти на стадіон, запалити димову шашку, створити небезпечну ситуацію...і залишитися непокараним. Дивна ситуація, яка потребує правового регулювання. Дані дії фанатів можна кваліфікувати за статтею 296 Кримінального кодексу України – хуліганство [6]. На стадіонах встановленні камери спостереження, тому виявити хулігана не є надскладним завданням, але чому наші правоохоронні органи не діють? Наприклад, в Англії для характеристики ознак таких дій та їх спрямованості вживають термінологічні звороти „громадський порядок”, „громадський спокій”, „громадська безпека”, „суспільна мораль” як складові поняття „правопорядок”. Особливими ознаками хуліганських та схожих діянь є: вчинення їх групою осіб; порушення громадського спокою шляхом публічних закликів до порушення громадського порядку та суспільної моралі, до масових заворушень, проявів вандалізму тощо. Цим діянням притаманна ознака публічності, що є обов'язковою (конститутивною) ознакою таких діянь. Тобто протиправні діяння фанатів кваліфікують як злочин. Змістом об'єктивної сторони юридичного складу цього злочину є двоєдиний насильницький спосіб, який утворюють „винятковий цинізм” та „особлива зухвалість”, в силу чого діянням притаманна обов'язкова ознака – публічність його вчинення. Ця ознака може мати місце як при вчиненні хуліганства в громадських місцях, так і не в громадських місцях, і навіть у відсутності потерпілих або будь-яких осіб. Також обов'язковою ознакою цього елемента злочину є наявність моральної шкоди, а при вчиненні більшості злочинів – фізичної та матеріальної шкоди, що утворюють злочинні наслідки хуліганства. Все це дає можливість довести, що за своєю конструкцією злочин має формально-матеріальний склад. Отже, безпосереднім об'єктом злочину, передбаченого ст.296 КК, є громадський спокій як складова частина громадського порядку, тому порушників (в даному випадку футбольних фанатів) необхідно притягувати до кримінальної відповідальності [5].

В Україні є декілька фанатських угруповань із різних міст. Причому є така цікава особливість, що наявність сильної команди не означає, що в неї сильні фанати, наприклад “Шахтар”, команда сильна, але фанатський рух в них зовсім не розвинений. Є угруповання, які перебувають у стані

відкритої війни між собою. Наприклад, уболівальники київського „Динамо”, дніпропетровського „Дніпра” і львівських „Карпат” протистоять шанувальникам столичного „Арсеналу”, одеського „Чорноморця” і запорізького „Металурга”. Ці дві коаліції почали ворогувати ще з часів Радянського Союзу. Річ у тому, що „Динамо”, „Дніпро” і „Карпати” завжди конфліктували з представниками московських клубів. Як відомо, друг мого ворога – мій ворог. А „чорноморці”, „металурги” і „каноніри” дружили з москвичами. Хулігани також ворогують зі своїми географічними сусідами. Дербі із сусідами часто передують бійкам уболівальників команд. Обопільну нелюбов один до одного відчувають, наприклад, уболівальники „Карпат” і „Волині” або „Карпат” і „Закарпаття” [1].

У зв'язку з підвищенням активності українських фанатів останнім часом спостерігається досить прискіплива увага мас-медіа до фанатів, хуліганів та скінхедів. Але висвітлення цієї тематики залишається дуже некомпетентним. Уряд практично ніяк не реагує на діяльність хуліганів. Більш тісні „взаємини” встановлені з міліцією. З 2001 р., коли фанати почали давати відсіч силовим діям міліції, кількість інцидентів між ними різко зростає. Міністерство внутрішніх справ та Служба безпеки України створили спеціальні відділи для боротьби з фанатами. За результатами кількох акцій заведено декілька кримінальних справ проти хуліганів. Відносини фанатів із керівництвом футбольних клубів досить прохолодні. Клубна політика ніяк не реагує на запити „супертерів”. Хоча багаті клуби часом підтримують діяльність фанатів матеріально – дають безкоштовно автобуси для подорожей на виїзди (справжні ультрас не визнають допомогу клубу). Проте більшість клубів зовсім не підтримує своїх фанатів, а деякі навіть виступають проти фанатизму взагалі. Певні відносини між фанатами й політиками наявні тому, що керівництво багатьох клубів залучене до української політики. Проте більшість фанатів досить аполітична, хоч багато хто поділяє ідеї українського націоналізму (особливо в рядах фанатів „Динамо” (Київ), „Металіст” (Харків), „Карпати” (Львів). Взагалі ідеологією українських фанатів є виїзна підтримка клубу, любов до алкоголю та авантюризм, націоналізм, ультраправий та ультралівий екстремізм (Naz Skinheads, SHARPs) [1].

Культура сучасних футбольних хуліганів не обмежується лише навколофутбольними темами. Це своєрідний світогляд, стиль життя, модель власного мікросвіту, у якому молодь (а основна маса хуліганів – це хлопці від 17 до 30 років) почувається комфортно й реалізовано. Тут діють свої закони честі, зрозумілі всім.

Сьогодні українські футбольні хулігани ще досить розрізнені, але з часом вони можуть перерости в реальну силу, здатну якщо не впливати на суспільні процеси, то бути абсолютно незалежними від них. Нас може спікати доля Польщі, де хуліганський рух стає абсолютно неконтрольованим, а підліткові вуличні війни – звичним явищем. І футбол тут буде лише формальним приводом. Хочеться сподіватися, що чемпіонат Європи 2012 року запам'ятається і ввійде у футбольну історію своїми спортивними подіями та досягненнями, а не навколофутбольними бійками та побоїщами у містах-організаторах турніру. Представники правоохоронних органів стверджують, що до Євро-2012 створять картотеку хуліганів і не дозволять їм під час чемпіонату буянити. Але самі хулігани кажуть, якщо серед уболівальників з Європи хтось захоче взяти участь у „махачі”, вони знайдуть можливість для цього. Очевидно, всій європейській спільноті необхідно прикласти немало зусиль для того, аби певною мірою контролювати дії футбольних хуліганів та не допускати, щоб вони приносили якісь незручності учасникам чемпіонату та звичайним жителям міст-господарів турніру.

Отже, проблема футбольного хуліганства в Україні є досить актуальною, але цю проблему можна вирішити. Аналізуючи вищезазначений матеріал можна запропонувати наступні дії для вирішення даної проблеми в Україні:

1. Використання міжнародного досвіду боротьби з футбольними фанатами;
2. Впровадження бази даних уболівальників, що дозволить контролювати особливо небезпечних фанатів, наприклад в Польщі є база даних небезпечних фанатів, і під час матчів своєї команди вони зобов'язані з'явитися в відділ міліції для відмітки, що автоматично зупиняє фаната від походу на стадіон, в Англії є список фанатів яким заборонений прохід на стадіон та виїзд за межі країни;
3. Відеоспостереження за уболівальниками на стадіоні та біля нього, що дозволить виявляти порушників та притягувати їх до відповідальності;
4. Створення на базі Національної академії внутрішніх справ (чи іншого спеціалізованого закладу) спеціального відділення, що готує спеціалістів в даній сфері;
5. Створення спеціального відділу в органах внутрішніх справ, що займатиметься лише даною проблемою, в провідних державах світу існують такі спецпідрозділи;

Але все це неможливо без законодавчого підґрунтя, тому перш за все необхідно затвердити дану діяльність на законодавчому рівні, та перейняти зарубіжний досвід, взяти на озброєння все найкраще та використати його при підготовці до Чемпіонату Європи з футболу 2012.

Література

1. Алмашин В. Don't stop. Вболівальники-фанати-хулігани. Історія руху прихильників ФК «Динамо» Київ у спогадах очевидців. / В. Алмашин. – К.: Нора-друк, 2006. – 104с.
2. Артемов П.Н. Субкультура футбольних фанатів: досвід соціологічного аналізу // Методология, теория и практика социологического анализа современного общества : Сб. науч. работ. – Харьков: Издат. центр Харьк. нац. ун-та им. В.Н. Каразина, 2003. – с. 611–615.
3. Головченко В.М. Особливості формування правової культури молоді / В. Головченко // Право України. – 2004. - №10. с. 120-123.
4. Законотворчість : словник термінів і понять з міжнародного та європейського права / [ред. кол. Зайчук В.О., Копиленко О.Л., Йоганнес П., Зарубінський О.О., Богачова О.В., Муравйов В.І.]. – К. : Ін-т законодавства Верховної Ради України; Українсько-європейський центр з питань законодавства (UEPLAC), 2005. – 159 с.
5. Запобігання злочинам, що вчиняються радикальними угрупованнями під час футбольних матчів: метод.рекоменд. / [С.С.Чернявський, І.М.Копотун, О.А. Лупало та ін.]; за заг.ред. О.М. Джужі. – К. : Київ нац. ун-т внутр.справ, 2010. – 56.
6. Кримінальний кодекс України. – К.: Велес, 2010. – 144с. (Відомості Верховної Ради України (ВВР України), 2001, №25-26).
7. Ростомова Л.М. Крос-культурні дослідження хуліганства серед футбольних вболівальників /Л.М. Ростомова С.І. Яковенко// Взаємодія органів державної влади та місцевого самоврядування під час проведення в Україні фінальної частини чемпіонату Європи з футболу: матеріали міжнар.наук.-практ.конф.(Тернопіль, 25-26 листопада 2010р.). – Тернопіль, 2010. – с. 18-20.
8. Фатхутдінов В.Г. Правова культура футбольних вболівальників як чинник підвищення рівня охорони громадського порядку [Електронний ресурс] . – Режим доступу: http://www.nbu.gov.ua/portal/soc_gum/pib/2011_1/PB-1/PB-1_29.pdf
9. Marsh P., Fox K., Carnibella G., McCann J., Marsh J.: Football Violence in Europe [Електронний ресурс] / P.Marsh, K.Fox, G.Carnibella, J. McCann, J.Marsh – Режим доступу: http://www.sirc.org/publik/football_violence.html